

Bijlage VWO
2013

tijdvak 1

Nederlands

Tekstboekje

Ik was, dus ik ben

Laten we in het hiervoormals geloven

(1) Ik heb een oud hondje, Binkie. Hij is blind. Hij kan zich alleen maar redden door in twee tijden te leven. Als hij van zijn mand naar de etensbak loopt, leeft hij in het heden van zijn 5 honger en in het verleden van toen hij nog kon zien. Hij kan zijn etensbak vinden en overleven dankzij het feit dat hij zijn verleden actief maakt.

10 (2) In principe zijn wij mensen net als Binkie afhankelijk van het verleden om te overleven. We zijn allemaal blind en varen op ons verleden om voort te kunnen. Elke handeling die 15 we uitvoeren, heeft een vracht aan geschiedenis achter zich. Dat geldt voor de allerkleinste dingen, zoals de beweging van een vork naar de mond, maar ook voor de grotere zoals 20 het luisteren naar een symfonie van Stravinski, die we alleen kunnen appreciëren, omdat er een verleden van luisteren naar steeds moeilijker muziek aan vooraf is gegaan. Wat 25 voor ons persoonlijk leven geldt, geldt des te sterker voor het collectieve verleden. Aan onze hap eten op een vork is een beschavingsgeschiedenis van eeuwen voorafgegaan. Niets 30 bestaat zonder een geschiedenis.

(3) Dat wil niet zeggen dat iedereen zich dit ook realiseert. Als bijvoorbeeld voetbalhooligans tribunes van het Feyenoordstadion slopen, 35 beseffen ze niet dat ze daarmee een monument van voetbalhistorie verwoesten. Het historisch besef is geen vanzelfsprekendheid. Wanneer ontstaat het historisch besef eigenlijk?

40 (4) In een interessant essay in *NRC Handelsblad* van 29 augustus 2009

schrijft Hans Goedkoop dat het goed gaat met het historisch besef in Nederland. Er waren de afgelopen 45 jaren veel jammerklachten over een gebrek aan historische belangstelling. Goedkoop meent dat daarmee het historisch besef niet in het geding komt. De klachten over de teloorgang ervan berusten dus nergens op. “Wij 50 zoeken naar de bril die al een hele tijd op onze neus staat”, zegt hij.

(5) Kun je met een bril op blind zijn? Ik ben bang van wel. Natuurlijk gaat 55 het goed met de verkoop- en kijkcijfers voor historie. Daar ben ik ook echt blij mee. Het is grandioos dat een programma als *Andere tijden* zo goed bekeken wordt en bekroond is. 60 Ik ben er blij om dat Geert Mak in de top 10 van bestverkopende schrijvers staat. Het stemt tevreden dat vanuit de regering een opdracht is gekomen de geschiedenis canon voor de basis- 65 scholen samen te stellen. Zelfs een Nationaal Historisch Museum zal er eindelijk komen na een historie van meer dan twee eeuwen mislukte pogingen er een te stichten.¹⁾

70 (6) Mooi, mooi, werkelijk waar. Maar wat staat daar tegenover? Desinteresse, kneutergeschiedenis, oplichting, verkitsching van de historie, geschiedenis als pretpark en 75 kermisattractie. Ik kan niet meedoen met het gejuich over de opbloei van de historische belangstelling, omdat ik tegenwoordig zoveel veinzerij zie. De geschiedschrijving van de historie 80 heeft een roddelgehalte gekregen, de tocht naar het verleden staat gelijk aan ramptoerisme, de historische

sensatie van Johan Huizinga²⁾ is
sensatiezucht geworden.

85 **(7)** Moeten we soms blij zijn met de
glossy *Maarten!* waarin Maarten van
Rossem³⁾ zijn nattevingermentingen
verkondigt? Moeten we blij zijn om de
90 'Nacht van de Geschiedenis' met een
'*War Room*', historische games,
ouderwets bingo en forensisch
onderzoek naar de *very cold case*
Willem van Oranje? Er moet vooral
geëxperimenteerd worden met het
95 buiten academische kringen brengen
van de geschiedenis. Dat is nood-
zaak, maar dat hoeft niet tot ranzig-
heid te leiden.

(8) Ik geef u nog wat voorbeelden van
100 wat ik – met excuus aan Huizinga –
de historische sensatiezucht noem.
De serieuze geschiedbeoefening
wordt bijvoorbeeld omgevormd naar
de behoefte van de massa. Toen de
105 studie van Cees Fasseur over Juliana
en Bernhard verscheen, ging alle
aandacht bij de besprekingen naar de
sensationele elementen en niet naar
het historisch belang ervan. De studie
110 van Fasseur werd getransformeerd
tot een nummer van de *Privé*. Een
ander voorbeeld is de treurigmakende
voorgeschiedenis van het nationale
museum. Wat een rots in de branding
115 had moeten zijn, lijkt een nieuw pret-
park te worden.

(9) Gaat het goed met het historisch
besef in Nederland? Het is maar wat
je onder historisch besef verstaat.
120 Laten we daar nu eens beter naar
kijken. Ik denk dat we er goed aan
doen een verschil te maken tussen
herinnering en geschiedenis. Mijn
hondje heeft herinneringen, maar hij
125 kan er geen geschiedenis van maken.
Hij kan de herinneringen wel uiten
door te gaan kwispelen als hij een
oude bekende ruikt. Herinneren is

voor mens en dier, geschiedenis voor
130 de mens.

(10) Een kind moet door
geschiedenisonderwijs gaan beseffen
dat de ontdekking van de werking van
de bliksem, de uitvinding van de
135 elektrische stroom en de gloeilamp na
elkaar moeten hebben plaats-
gevonden. Een cultuur met een
ontwikkeld historisch besef is erop
gericht historische monumenten te
140 behouden, zelfs als ze hun functie
verloren hebben. Er is een gezamen-
lijk programma voor het behoud van
erfgoed. Landschappen worden in
hun historische dimensie bekeken
145 voordat er een snelweg of spoorlijn
doorheen getrokken wordt. In een
dergelijke cultuur is de canon vanzelf-
sprekend. Een historisch museum
wordt daar niet gemythologiseerd. In
150 een dergelijke cultuur zijn
bibliotheken bewaarders van
historisch drukwerk en zijn musea
schatbewaarders van de visuele
erfenis.

(11) Waar het om gaat, is de erken-
ning en waardering van de historische
dimensie die aan alles kleeft. Dat is
iets anders dan herinnering, het is
niet iets wat een mens automatisch
160 ziet, het moet wel degelijk aangeleerd
worden. Maar het is wel iets wat
gemakkelijk aan te leren valt, omdat
het in een natuurlijke loop der dingen
ligt. Zelfs een kind van tien jaar voelt
165 dat het in zichzelf het kind van vijf
jaar meesleept en zo kan het ook
begrijpen dat voorwerpen, gebouwen,
straten en steden een geschiedenis in
zichzelf meedragen.

(12) Johan Huizinga heeft de
historische sensatie beschreven. Die
wordt vaak aangehaald op een wat
gemakzuchtige manier, als de
170 ontroering die een onderzoeker kan

175 aangrijpen als hij iets nieuws of bij-
zonders uit het verleden voor ogen
krijgt. Maar Huizinga bedoelde een
heel specifiek moment van samen-
smelten van subject en object, heden
180 en verleden, in de historische sen-
satie. Die sensatie was de aanleiding
om te gaan schrijven en tot histo-
rische inzichten te komen. De histo-
rische sensatie gaat vooraf aan het
185 historisch besef en is een omslag-
punt. Iedereen in elke gemeenschap
kan via die sensatie tot historisch
inzicht komen. Die omslag is nodig
om historie voortaan als een deel van
190 het dagelijks leven te beschouwen.
Nadien is het niet meer mogelijk
onhistorisch te kijken.

(13) Zolang er in een cultuur alleen
herinneringen zijn, is er nog geen
195 sprake van historisch denken. Maar
er kan zich een collectieve omslag
voordoen. Men moet zich die omslag
zo voorstellen, dat er een wending
naar het verleden kan komen die niet
200 alleen de geleerden en geletterden
betreft, maar die ook doordringt in de
hoofden van burgers en boeren. De
mensen leefden daarvoor tussen en
met de geschiedenis, maar die had
205 nog geen naam gekregen. Die hoorde
nog gewoon bij het leven van alledag.
Tot er iemand kwam die wees op dat
wat er kleefde aan een voorwerp of
een gebouw. Het gewone ding werd
210 een 'ding van herinnering', het kreeg
een symbolische lading. Een oude
wandelstok werd 'het stokske van
Van Oldenbarnevelt'. Een
beschadiging in een verweerde muur
215 werd aangewezen als de plaats waar
de kogel in de muur gegaan was,

nadat hij Willem van Oranje dodelijk
verwond had. Aan de materie werd
devotie toegekend.

220 **(14)** Historisch besef heeft met de
waarden van het leven zelf te maken.
Wie geen verleden heeft, heeft ook
geen toekomst. Waar niet meer aan
gedacht wordt, bestaat niet meer.
225 Voor mij zou het leven te droevig zijn,
als alles wat vóór mij bestaan heeft
geen deel meer had aan het heden.
Het historisch besef is een ode aan
het voorgeslacht, dat eerst de paden
230 en daarna de wegen aanlegde, het
alfabet uitvond, de scholen opende,
de boeken schreef en drukte, het
water in de huizen bracht, het kunst-
licht maakte. Huizinga was een
235 optimist: hij geloofde in de mogelijk-
heid om het verleden te 'denken' in
het heden. In de historische sensatie
zijn ze beide aanwezig.

(15) Velen geloven niet meer in een
240 hiernamaals. Laten we dan in een
hiervoormaals geloven. Dat is niet
moeilijk. De tekenen van het verleden
zijn overal zichtbaar. We hoeven
maar om ons heen te kijken. We
245 kunnen de onttoverde wereld her-
toveren door het verleden te zien.
Mijn hondje maakt gebruik van zijn
herinnering, anders kan hij niet over-
leven. Wij zijn allemaal afhankelijk
250 van het verleden om te overleven, we
varen op ons verleden om voort te
kunnen. Laten we in onze huidige
maatschappij vaker proberen om
verleden en heden te laten samen-
255 smelten, het is onze enige over-
levingskans als we er zelf niet meer
zijn.

*naar: Marita Mathijssen, ingekorte versie van de Huizingalezing in de Leidse
Pieterskerk, uitgesproken op 18 december 2009*

*uit: NRC Handelsblad, Opinie&Debat, 18 & 19 december 2009
Marita Mathijssen is emeritus hoogleraar Moderne Nederlandse
Letterkunde en columnist van NRC Handelsblad.*

- noot 1 Op 7 juni 2011, dus ruim anderhalf jaar na publicatie van deze tekst, werd bekend dat de subsidiëring voor de oprichting van een Nationaal Historisch Museum zou worden stopgezet.
- noot 2 Johan Huizinga (1872-1945) was vanaf 1915 hoogleraar Algemene Geschiedenis aan de Rijksuniversiteit Leiden. Hier schreef hij het boek waarmee hij wereldfaam verwierf: *Herfsttij der Middeleeuwen*.
- noot 3 Maarten van Rossem is een bekend historicus en commentator op radio en televisie. In 2008 richtte hij zijn eigen tijdschrift *Maarten!* op.

Tekst 2

We moeten het zelf doen

(1) We weten te veel. De democratie is in crisis, zeggen ze en daar worden dan talloze verklaringen voor gezocht – van kapitalisme tot ontkerkelijking en van populisme tot emancipatie – maar aan de basis ligt: we weten te veel.

(2) Het lot van een zekere hier niet bij naam te noemen oorlogsheld maakt duidelijk dat de informatie die mensen over zichzelf prijsgeven op Hyves en Twitter ook tegen hen gebruikt kan worden. In mei 2009 werd aan deze militair een Militaire Willemsorde toegekend voor zijn inzet als bevelhebber van de commando's in de Afghaanse Baluchi-vallei. In januari 2010 werden deze heldhaftige soldaat zes borstharen afgenomen. Toen het Nederlands Forensisch Instituut meer haren wilde hebben, omdat ze sporen bleken te bevatten van cocaïne en xtc, had hij die inmiddels afgeschoren; dat deed hij nu eenmaal wekelijks, zei hij. Nee hoor, riposteerde de Staf der Nederlanden met kennis van zaken, foto's op de Hyves-pagina van zijn café toonden de oorlogsheld met nog overal haar. De zaak van de zes borstharen laat zien dat de strafvervolging een nieuw tijdperk is in-

gegaan. Tegenwoordig moet een oorlogsheld er ieder moment rekening mee houden dat men van officiële zijde inzage wil in zijn borsthaar.

(3) Alles te weten maakt machtig: het geeft de overheid greep op de burger. Maar tegelijkertijd kan bepaalde informatie gebruikt worden om het vertrouwen in de overheid te ondermijnen. Zo stelde de oppositie onlangs aan de hand van opgevraagde bonnetjes – verkregen op basis van de Wet Openbaarheid van Bestuur – het declaratiegedrag van een aantal bewindslieden ter discussie.

(4) De filosoof Jean-François Revel schreef in 1983 een boek dat omwille van de titel de laatste tijd nogal eens wordt geciteerd: *How Democracies Perish* (in het Nederlands vertaald als: *Waarom de democratieën sterven*). Revel beweert dat de westerse democratie lijdt aan betonrot: westerse burgers worden van jongs af aan opgevoed met de gedachte dat aan hun beschaving het nodige mankeert. Als burgers van een democratie hebben ze het recht steeds overall openlijk kritiek op te leveren, oppositie te voeren en het oneens te zijn met elkaar en het systeem van de

staat. Indien ze van dat recht nu maar voldoende gebruikmaken, stort de democratie uiteindelijk vanzelf in. Niet dat Revel pleitte voor het communisme, integendeel, maar hij wees graag op alle voordelen van het systeem in de Sovjet-Unie, dat interne kritiek en openbaring van misstanden verbood en daarmee sterker stond dan het Westen met zijn gekrakeel. En nu het openbaren van misstanden – denk aan de duizenden geheime memo's van Amerikaanse ambassades die in 2010 door Wikileaks werden gepubliceerd – een onvoorzien hoge vlucht heeft genomen, is deze waarschuwing opnieuw actueel.

(5) Is er inderdaad wel sprake van een crisis van de democratie? Ja en nee. Aan de ene kant is het niet verstandig alles wat tegenzit te beschouwen als een teken dat de democratie erodeert en dus moet je voorzichtig zijn met te beweren dat onze democratie in verval is. Aan de andere kant is er wel degelijk reden tot oplettendheid en aanleiding voor een voorzichtige crisisstemming: nu de burgers meer weten over het gedrag van de staat en de staat meer weet over het gedrag van de burgers, is de onderlinge verhouding minstens aan herziening toe. Als democratische beslissingen principieel gebaseerd zijn op individuele wensen en voorkeuren van burgers die zelfverantwoordelijkheid dragen, zijn nieuwe democratische technieken vereist. Het is tijd voor herdemocratisering, met informatie als sleutelbegrip.

(6) De explosieve vermeerdering van informatie aan het begin van dit millennium levert gelukkig niet alleen bedreigingen, maar ook kansen op. Beschouwen we de democratie als een methode om onszelf te regeren,

dan moeten we ervoor zorgen dat we de informatie over onszelf ook inderdaad zelf gaan beheren en dat we de beschaving niet zien als een optelsom van andermans fouten, maar als onze eigen verantwoordelijkheid. Herdemocratisering is op dit moment dan ook niets anders dan een herbezinning op de zelfverantwoordelijkheid van de burger. En de informatietechnologie levert daarvoor de middelen.

(7) De huidige gang van zaken roept de vraag op van wie onze gegevens eigenlijk zijn. Misschien biedt de Paspoortwet hierin een duidelijk voorbeeld: mag de staat onze vingerafdrukken opslaan in een centrale database? Is die informatie niet van onszelf? De overheid lijkt zich bij het kiezen van controlemechanismen vooral te laten leiden door de techniek, niet door democratische beginselen van zelfbestuur. Het ontwerp van databases is vaak toegesneden op de behoeften en de belangen van de overheid of van exploitanten zoals vervoersmaatschappijen. De belangen van burgers komen er niet aan te pas. Zo worden de behoeften en rechten van kinderen nauwelijks genoemd in de plannen voor een Elektronisch Kind Dossier. Dat dossier is een sterk door de technologie ingegeven oplossing voor de automatisering van de jeugdgezondheidszorg; snelheid van bestuurlijk handelen lijkt belangrijker dan zorgvuldigheid en legitimiteit. Hoe kan er sprake zijn van democratie als de burgers niet de regie kunnen voeren over hun eigen gegevens? Als we de democratie zien als iets waar we zelf verantwoordelijk voor zijn en als we het gezag over ons bestaan willen terugwinnen, dan moeten we alle burgers minstens

inzage- en correctierecht geven.

(8) Het probleem ligt niet alleen bij de overheid. Het zijn vooral de burgers die vergeten na te denken over de rol van informatie. De omgang met informatie wordt louter besproken in termen van privacy – en om privacy lijkt bijna niemand zich druk te maken. Het inzicht dat er meer op het spel staat dan openbaarmaking van je privéleven, dat je als democratisch burger greep moet houden op informatie, is nog niet op veel plaatsen doorgebroken. De naïviteit waarmee mensen sociale media zoals Facebook en Twitter gebruiken, is onthutsend. Ze leggen hun hele leven niet alleen bloot tegenover de marketeers, ze leveren zichzelf met huid en haar uit aan de overheid, die overal meekijkt.

(9) Wat heeft dit te maken met de democratie? De informatisering vormt een bedreiging voor de zeggenschap van burgers over zichzelf wanneer bedrijven als Google samenwerken met overheden die hun bevoegdheden oprekken tot in het oneindige. In de Verenigde Staten is inmiddels wel het besef doorgedrongen dat de inlichtingendiensten investeren in technologieën die alle internet-toepassingen waarmee het mogelijk is om informatie met elkaar te delen, in de gaten houden. Al deze informatie wordt opgeslagen. *The Wall Street Journal* schrijft al een tijd lang zorgelijk over dit fenomeen, onder de titel 'What they know'. Deze artikelen bieden een angstaanjagend inzicht in de mogelijkheden om informatie-elementen met elkaar in verband te brengen, te koppelen aan iemands IP-adres en zo een accuraat profiel van het hele leven van een individu op te stellen.

(10) Te veel informatie: het verschijnsel bedreigt niet alleen oorlogshelden en burgers, maar ook politici en bestuurders en uiteindelijk zelfs de manier waarop het land wordt bestuurd. Als alles bekend is over iedereen, lijken de beslissingen vanzelf uit die informatie voort te komen. Als alles transparant is, blijft er minder ruimte over voor onzekere keuzes die gebaseerd zijn op normen en waarden. Dit kan ook verklaren waarom de democratische onrust de laatste jaren niet alleen te vinden is onder laagopgeleide, achtergebleven burgers die zich wentelen in ressentiment, maar ook bij de hogeropgeleiden, die beschikken over meer kennis en informatie dan ooit en die zich niet meer vanzelfsprekend van bovenaf laten aansturen. Zo raken in een informatiesamenleving enerzijds de burgers hun invloed kwijt, omdat beslissingen automatisch voor ze worden genomen op basis van hun dossiers – kinddossiers, patiëntendossiers, politiedossiers, inlichtingendossiers. En anderzijds verliest het politieke proces aan aanzien, omdat iedere keuze in twijfel wordt getrokken door burgers die beschikken over informatie die de keuze ondergraaft.

(11) Het debat in de media over de democratie richt zich de laatste jaren dan ook volstrekt ten onrechte op het functioneren van het parlement. Het begrip democratie wordt daarbij zo Haags ingekleurd, dat het langzaam aan lijkt of de staat alleen nog iets van de burgers wil horen op de dag van de verkiezingen, via stemformulieren. Deze beperkte opvatting wordt, gelet op het afkalvende draagvlak voor de politieke partijen, zeker niet meer algemeen gedeeld.

De eerste stap op weg naar herdemocratisering moet daarom een andere invulling geven aan het begrip democratie: een herbezinning op de basisgedachte dat het volk in staat moet zijn beslissingen te nemen die het eigen leven beïnvloeden.

(12) De informatisering, die tot zo veel problemen leidt, kan hierbij gelukkig ook oplossingen geven. De nieuwe technologieën leveren, als de burgers dat willen, ook methodes om meer over te laten aan hen. Je kunt systemen ontwerpen op basis van de wensen van de consument; er zijn technieken die aan de burgers zeggenschap geven over informatie en daarmee toegang verschaffen tot de macht. Daarvoor is het wel nodig dat de burgers de techniek naar hun hand zetten en zich realiseren dat ze niet alles kunnen overlaten aan hun

getergde volksvertegenwoordigers.

(13) De filosoof Phillip Blond pleitte ook al voor zo'n 'democratie van onderop'. Je kunt wel blijven mopperen op het politieke bedrijf, zei hij, maar het is toch allereerst zaak je eigen opdracht en macht op te eisen. "Het gaat erom van de grond af nieuwe vormen van burgerlijke participatie op te bouwen, in het openbaar bestuur en in het particuliere bedrijfsleven." En daarmee vroeg hij dus duidelijk om een ander soort burgerinzet dan de bekende cabaretier die onlangs klachten verzamelde over bedrijven en vervolgens laconiek opmerkte: "Het is nu aan de politiek." Nee, helaas, die tijd is voorbij. De democratie verlangt in de eenentwintigste eeuw meer van haar burgers: de politiek is onze moeder niet.

*naar: M. Februari, filosoof, schrijver en columnist
uit: Vrij Nederland, 18 december 2010*

De teksten die voor dit examen gebruikt zijn, zijn bewerkt om ze geschikt te maken voor het examen. Dit is gebeurd met respect voor de opvattingen van de auteur(s). Wie kennis wil nemen van de oorspronkelijke tekst(en), raadplege de vermelde bronnen. Het College voor Examens is verantwoordelijk voor vorm en inhoud van dit examen.